

EYÜP KADILJÇINDA
VERLEŞİM SÜRECİ İÇİNDE
SOSYAL YAŞAMDAN KESİTLER
(15-16 YÜZYILLAR)

Gündegül PARLAR

Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden mezun oldu. Sanatsal Mozaik Dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği'ni ve Yazı İşleri Müdürlüğünü yaptı. Sanat Tarihi alanında 40'ın üzerinde araştırma ve bilimsel makalesi mevcut olan Parlar, çeşitli sempozyumlara katıldı. Sunduğu bildirilerin tamamı yayınlandı. "Sikkelerin Sanat Tarihi yönleri" konusunda çalışma yapan Parlar'ın bu alanda kitabı da bulunmaktadır. Halen Yüksek Lisans düzeyinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Bizans Döneminde Cosmidion (yeşil) olarak adlandırılan, bu dönemde de dini bir merkez niteliği taşıyan, İstanbul'un fethinden sonra ilk sur dışı yerleşimi olan Eyüp, manevi konumundan dolayı sosyal ve kültürel yönden çok zengin bir yaşama sahip olmuştur. Ebû Eyüp Ensari'nin burada bulunması, Osmanlı Sultanlarının, hanedanın, devlet erkânının ziyaretlerinden başka buraya yerleşmeleri, fetihden itibaren giderek gelişmiş ve devlet adamlarının ulemaların, sanatkârların yaşadıkları bir semt niteliğini almıştır. Fatih'in hocası Akşemseddin'in de burada ikâmet etmesi Eyüp Kadılığı'nın ne denli önemli bir mahal olduğunun göstergesidir. Daha sonraları Osmanlı Sultanlarının cülûslarında, Eyüp'te kılıç kuşanmaları sosyal ve kültürel yaşama büyük etki yapmıştır. Siyasi öneme sahip bu kılıç kuşanma törenlerinin hangi sultanla başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda, Fetih'ten sonra ilk üç cülûsta; II. Bayezid, I. Selim, ve I. Süleyman'ın kılıç kuşanma veya merasim şeklinde Eyüpsultan ziyaretinden söz edilmediği, ancak Selanikli Mustafa Efendinin Tarih-i Selaniki eserinde, bu anlamdaki bir ziyaretin, 1566'da Kanuninin oğlu I. Selim'le ilgili olarak anlatılmaktadır.

İstanbul'un fethinden önceki Bizans döneminde, şehir beş tepeye yerleştirilmiş, daha sonra bu yediye çıkarılmıştır. Bunlar: 1- Topkapı Sarayı 2- Çemberlitaş ve civarı 3- Bayezid 4--Fatih 5- Sultan Selim 6- Edirnekapı 7- Altımermer Tepeleri olup, bu tepelerde yerleşimde 13 mahalleye ayrılmıştı. Türkler İstanbul'un alınışını müteakip, bu yerleşim alanları içerisinde daha ziyade ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci semtleri tercih etmişler, Kumkapı, Langa, Samatya, Haliç sahilinde Fener ve Balat çukurlarına rağbet göstermemişler, buna mukabil, Eyüp, Haliç'in kuzeyi, Tophane, Beşiktaş, Kadıköy, Üsküdar ve Kuzguncuk civarında yerleşmişlerdir⁽¹⁾.

Fatih İstanbul'u fethettikten hemen sonra haçlı seferleri ile yıkılan şehrin imar durumuyula uğraşmış, bu nedenle de nüfusu arttırmakla işe başlamıştır. Tarihçi Hammer'e göre, Fatih İstanbul nüfusunu artırabilmek için, Trabzon, Sinop, Kastamonu valilerine emirler yollayarak, beşbin hane hal-

kını İstanbul'a getirerek yerleştirmiştir. Yine Karadeniz sahilindeki Amasra şehri, Cenovalılar'dan alınarak, oranın halkı da 1460 senesinde tamamen İstanbul'a naklettirilmiştir. Vezir-i azamlar da bu yerleşmeye yardımcı olmuşlar, Mahmud Paşa Konya ve Larende'den, İshak Paşa Karaman ve Aksaray'dan, Gedik Ahmed Paşa Kefe'den pek çok aileyi İstanbul'a getirmişlerdir. Hatta kurulan semtler hane halklarının geldikleri semtlerin adları ile anılmıştır. Örneğin Aksaray gibi⁽²⁾.

İstanbul'un fethinden sonra dışardan iskan edilmek üzere zorunlu getirilen ve Eyüp'e yerleştirilen aileler içinde Bursa'nın zengin tüccarları da bulunmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren ise İspanya ve İtalya'dan yapılan Musevi göçüyle, Haliç'te yeni yerleşimler başlamış, 16. yüzyılda patrikhane-nin Fener'e taşınması ve Eminönü Musevilerinin de buraya transferi, Güney Haliç kıyılarında nüfus artışı ve yaşam daha da renklenmiş, yoğun nüfus artışı sonucunda Haliç güneye doğru genişleme göstermiş-

1 A. Saim Ülgen, Fatih Devrinde İstanbul, 1939, 18

2 Zuhuri DANIŞMAN, Osmanlı İmparatorluğu, 263

Nakkaş Osman'ın hazırladığı Sürnameyi Humayun da Şehzade Mehmed'in 1582 sünnet düğünündeki geçit alaylarından örnekler.

Hazreti Eyyubi Ensari Sofilerinin geçişi.

3 İlber ORTAYLI, Eyüp'te Sanayi ve Çevre Kirlenmesi, 125
4 P. G. İNCİCİYAN, 18. Asırda İstanbul, 19

5 P. G. İNCİCİYAN, a.g.e. 20

6 Halil İNALCIK, Eyüp Projesi, Eyüp: Dün/ Bugün, İstanbul, 1993 7

7 Zuhuri DANIŞMAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt IV. 263

8 Mehmet KARAGÖZ, Osmanlıda, 107

9 Halil İNALCIK, İstanbul: Bir İslam Şehri, İstanbul Armağanı, 1995, 81

10 Zuhuri DANIŞMAN, a.g.e. s.264

tir⁽³⁾. Eyüp kadısına yapılan tebliğler örneğin, Eyüpsultan civarında "Hristiyanların oturtulmaması", "Hasköy mezarlığının Yahudilere verildiği" gibi 990 (1582) fermanları, burada yaşayan ve ikamet eden yabancıları çeşitliliğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Fatih, Müslüman ve Türk ailelerin dışında, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden Ermenileri de getirterek şehre yerleştirmiştir. Bunların içinde Ankaralı Abraham, Asduadzadur Satılmış, Babaoğlu Ayvad, Paşa Simon ve Hacı Eşim adlı Ermeniler de bulunmaktadır. İstanbul'a getirilen Ermeniler "Altı Cemaat" adlarıyla yerleştirilmiş, bugün ise "odalar" namıyla anılan bu yerleşimler, 1- Karagümrük Odaları 2-Malta Odaları 3-Çerşenbih (Çarşamba) Odaları 4-Tekye Odaları (Küçük Mustafa Paşa) 5- Kömürücü Odaları 6-Ahırkapı'nın iç kısımları Odalarıdır. Bir de Tophane'den Beyoğlu'na çıkan kısımda yedinci bir odadan da bahse-

dilmektedir⁽⁴⁾. Ayrıca, fakir Ermenilerin oturdukları Dudu Odaları ile Eyüp'teki Çeşmeli Odaları mahallesini de bu odalardan saymak gerekmektedir. Bu mahallede bir ermeni kilisesinin mevcudiyeti ile buradaki halkın bahçıvanlık, rençperlik gibi işler yaptıklarını bu cemaatinde kendi işleri ile ilgili odalarda ikamet ettikleri anlaşılmaktadır⁽⁵⁾.

Fatih döneminde Eyüp semti 8 mahallede oluşmaktadır. Bunlar Cami-i Kebir, Kasım Çavuş, Ülice Baba, Abdülvedüd mahallesi, Sofular, Otakçı-başı, Fethi Çelebi, Mehmed Bey mahalleleridir⁽⁶⁾.

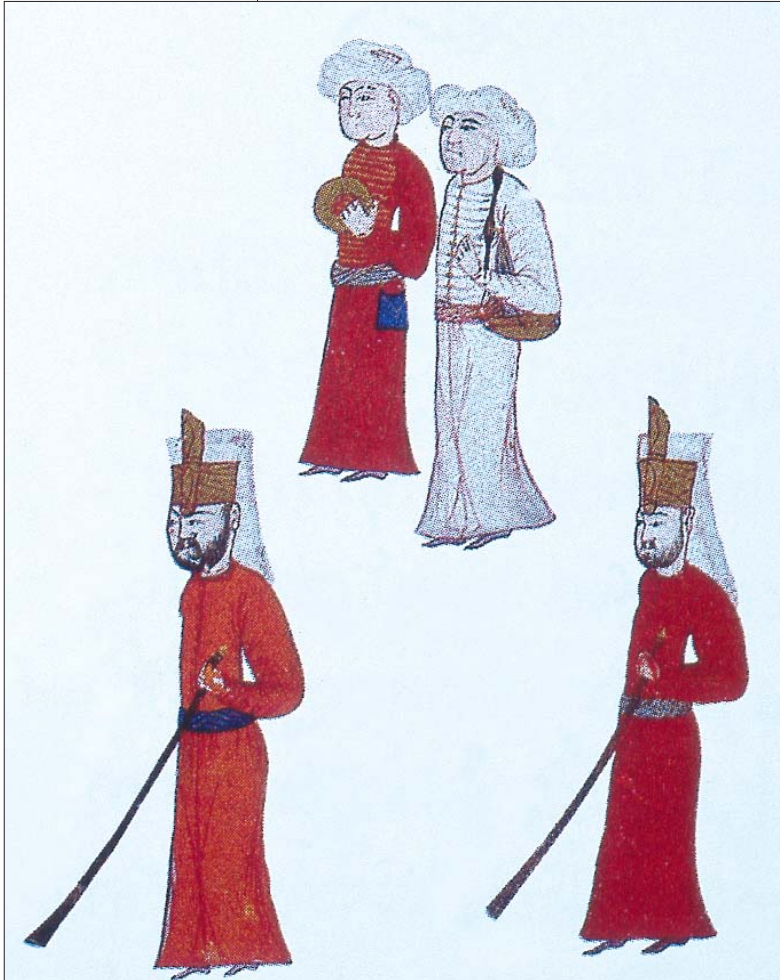
Osmanlıda bir mahallenin kurulabilmesi için, mahallenin merkezi kabul edilen idari merkezi, cami, çarşı, sıbyan mektebi, hamam, çeşme ve dükkanlardan kurulu bir düzenlemeye gidilir, yaşam bunun etrafında geliştirilir, mahallenin ihtiyaçlarının kendi bünyesinden karşılanması sağlanırdı⁽⁷⁾.

Osmanlı'da mahalleler şehrin, fiziksel ve sosyal yapının işleyişini ortaya koyan birimlerdir. Şehir yaşantısını aksettiren bu küçük yaşam birimlerinde bir devletin inanç, eğitim, töreler gibi gelenek ve göreneklerini izlemek mümkündür. Osmanlı mahallerinde her farklı dini topluluk büyük bir hoşgörü içinde kendi kültürlerini yaşamışlardır⁽⁸⁾.

Her şehir ve kasaba, İslam ve şeriatı temsil eden bir kadının idaresi altında kurulur, mahalleler nahiyelere, nahiyeler de kadılıklara bağlı olurdu. Fatih döneminde şehir, sur veya şehir duvarlarıyla ayrılmış üç semt (Bilad-i selase) Galata, Üsküdar ve Haslar (Eyüp) ile İstanbul İntaranuros, (sur içi) bağımsız kadınların idaresinde olmak üzere, dört kadılığa ayrılmıştı⁽⁹⁾.

Bunların arasında on üç mahalleyi idare eden kadiya İstanbul Efendisi denilirdi ve diğerlerinden üstün tutulurdu⁽¹⁰⁾. Matematik bilmeyenin kadı olamayacağı görüşünün yaygın olduğu bu dönemde, kadınlar padişah tarafından atanır, sultanın huzuruna doğrudan doğruya çıkabilir, şeriatı uygulamasında ise tamamen özerk sayılırdı. Kadının yetkileri arasında, hisbe üretiminde standartlaşma ve vurgunculuğun önlen-

Muhtesiplerin geçişi

mesi de bulunmaktaydı⁽¹¹⁾. İstanbul şehrinin bu bölümünü Türk Tarihi boyunca kutsal bir merkez durumuna getiren Hazret-i Eyüp'ün türbesi, inanç aleminin içindeki özelliği ile birlikte, Eyüp kültür ve sanat yönüyle de önemli bir merkez olduğunu, kadılık müessesesinin kurulmuş olması ile de göstermektedir. İstanbul'un ilk kadısı ise Hızır Beydir⁽¹²⁾.

"Bağlık bahçelik olan Eyüp yerleşiminde, popüler meslekler içinde bahçıvanlık ön sıralarda gelmektedir. Ancak bahçıvanlıkla uğraşanların topraklarının kendilerine ait olup olmadıkları kadı sicillerinde tespit edilememiştir⁽¹³⁾ Eyüp özellikle de fulya tarlaları, çiçekleri, bağ ve bahçeleri ile ünlenmiştir. Bugün bile bu çiçek isimlerinin verildiği sokakları bulunmaktadır. Fulya Bağı sokak, Gülistan sokağı, Ortanca sokağı gibi. Eyüp'te bahçıvanlık işleri ile uğraşmak için Rumeli'den Bulgaristan'dan, Arnavutluk'tan ve Doğu Anadolu'dan gayrimüslimler getirilmiş, burada yerleştirilmişlerdir. Özellikle de bahçıvanlık ve rençperlik işlerinde çalışan Ermeniler, odalardan da anlaşıldığına göre önceleri Müslümanlarla ayrı semtlerde oturmuşlar, daha sonraları bu kesimin eğlence hayatını işletmeye başlamaları ve aşırı davranışları Müslümanları rahatsız etmiş, padişaha şikayet ederek buradan nakilleri istenmiş, fakat o dönemlerde böyle bir nakilin yapıldığı tespit edilememiştir⁽¹⁴⁾.

Yerleşim sürecinde İstanbul ister gündüz ister gece yaşamında, yerleşime gelenlerin yeni adet ve törelerinin eskilerine katılmaları ile daha da zenginleşmiştir. Ayrıca kadılıklardaki semt ve mahalle yaşantısı, saray ve konakların görkemli yaşantısının küçük bir modelini oluşturmaktadır. Gündüz dükkanında satışını yapan bir kişi gece bir müderrisin evinde, hayal perdesi kuru, mahalle halkını eğlendiriyor, kukla oynatıyor veya helva sohbetleri yapıyorlardı. Yine mahalle eğlencelerinden Karagöz oyunlarının İstanbul hayatında önemli bir yeri olduğu ve her semtte meşhur karagözcülerin çıktığı, bunların içinde Eyüplü Hacı Yorgi'nin de bulunduğu bahsedilmektedir. Bu konuda yazılmış olan, 1426 tarihli "Süheyl-i Nevbahar" da Karagözün özellikle gece oynanan, yalnızca İstanbul'da ol-

mayıp, bütün Anadolu'nun önemli eğlencelerden biri olduğu anlatılmaktadır⁽¹⁵⁾. Yine mahallenin diğer eğlencelerinden birisi de meddahlar ve helva sohbetleridir. Helva sohbetlerini İstanbul'a taşıyanlar ise; Fatih döneminde göç ettirilen Karaman'lular, Ak-saray'lular ve Bursalılar olmuştur. Köy ve kasaba geleneği olan helva sohbetleri daha sonraları sarayda çok moda olmuş, bu sebeple de bu mahalle geleneği helva sohbetlerinin, saraya mahsus olduğu zannedilmiştir. Helva sohbetleri sıradan evlerde konu komşu arasında, kış gecelerinin başlıca eğlenceleri arasında tertiplenir, yüzük, değirmen, tura, leb oyunları oynanır; darbimeseller sayıp sıralanırdı. Bu toplantılara mahalle ihtiyarları ve muteber kişileri de katılırdı⁽¹⁶⁾.

Bunların yanısıra Eyüpsultan semti her yaşta çocuk için oyuncakları, kebabçı dükkanları, kaymakçıları, çömlekçi dükkanları ve yoğurtçuları ile de meşhur olmuş, Eyüp civarında bulunan çok sayıda çiftlik ve mandıra ise, İstanbul'un süt ve süt mamulleri ihtiyacını karşılamıştır⁽¹⁷⁾. Dolayısıyla da yoğurtçuluk çok gelişmiş ve hatta İstanbul'da yoğurtçuların en meşhurlarının Eyüp'te gayet süslü dükkanlarda hizmet verdikleri, bayramların üçüncü günleri halkın akın akın Eyüp'e giderek yoğurt yedikleri anlatılmaktadır.

11 Halil İNALCIK, Bir İslam Şehri, İstanbul Armağanı, 82

12 Mustafa ARMAĞAN, İstanbul'un İlk Belediye Başkanı ve İlk Valisi, 265

13 Suraya FAROQHI, 18.yüzyıl "Büyük İstanbul"una Göç, 33

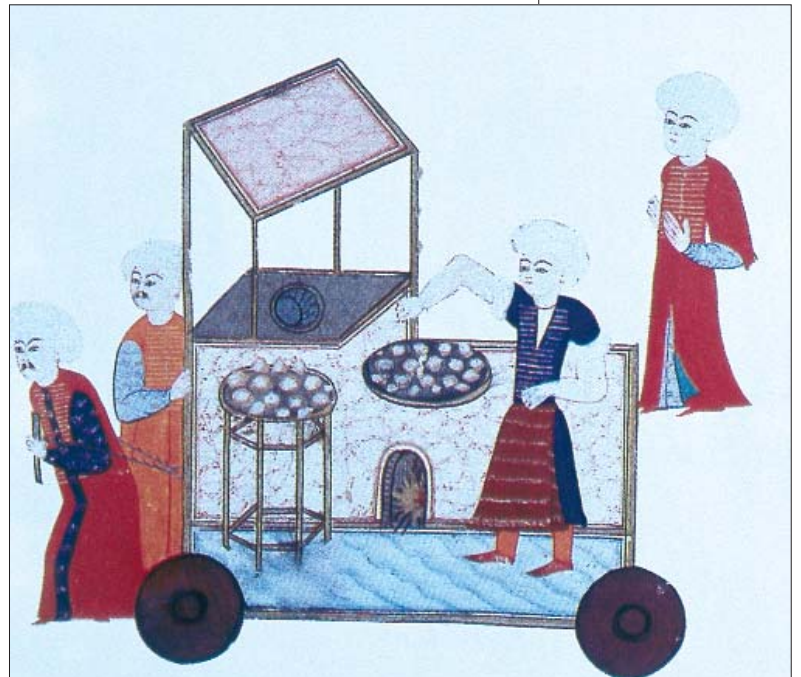
14 Halil İNALCIK, Eyüp Projesi, 14

15 Necdet SAKAOĞLU, Binbir Gün, 16

16 Necdet SAKAOĞLU, Binbir Gün, 120

17 Halil İNALCIK, Eyüp Sicillerinde Köy ve Köylü, 9

Helvacıların geçişi

18 Ahmed REFİK, Onuncu Asr-ı Hicride, 138

-Haluk Şehsuvaroğlu, İstanbul'dan Sesler, 42

-Necdet SAKAOĞLU, Osmanlıda Zanaattan Sanata, cilt 1-272

19 Sadık ALBAYRAK, Osmanlıda Sosyal, 63, 67, 71

-Ahmed REFİK, Onuncu Asr-ı Hicride, 52

20 Ahmed REFİK, Onuncu Asr-ı Hicride, 138

21 Necdet SAKAOĞLU, Binbir Gün, 272

Ahmed REFİK, Onuncu Asr-ı Hicride, 146

22 Necdet SAKAOĞLU, Binbir Gün, 27

Kaynaklarda Eyüp'ün kaymakçı dükkanlarının çok meşhur olduğunu, türbeler ve mezarlıklar arasında "şahnişinli kaymakçı dükkanları"nın bulunduğunu, özellikle de hem hanımların, hem de Hıristiyanların gönül eğlendirmek için buralara geldiklerini, bu sebeple de, 16. asırda, hanımların ve Hıristiyanların kaymakçı dükkanlarına girmelerinin yasaklandığı ve fetva çıkarıldığı belirtilmektedir⁽¹⁸⁾. Ayrıca kadınlarla ilgili bir diğer yasak ise o dönemin meşhur semti Eyüp'te deniz vasıtası olan "peremelerde bazı taze avratlarla leventlerin gönül eğlendirdiklerinden" bahisle, aynı peremelere binmelerinin önlediği 981 (1573) tarihli fermanıdır⁽¹⁹⁾. Peremelerle ilgili genel olarak çıkarılmış diğer bir fetva ise, Eyyüb-i Ensari, Kasımpaşa, Tophane ve diğer iskelelerden erkeklerle kadınların birlikte peremelere binmemelerinin yasaklandığı 988 (1580) tarihli fermanıdır. Haslar kadısına tebliğ edilen 975 (1567) tarihli ferman ise, Eyüp civarında yolsuzlukların önüne geçilmesi, cami-i şerif civarında, çar-

şıda, zar ve satranç oynayanların, çalgı çalanların men edilmesi hakkındadır⁽²⁰⁾. Bu fermanlar Eyüp'te çok renkli bir yaşamın olduğunu göstermektedir.

Eyüp'ün ayrıca, İstanbul, Galata, Üsküdar olmak üzere kasaplarıyla ünlü semtlerden biri olduğu, Kasapların ise çoğunun yeniçerilerden meydana geldiği, ahırlarda beslenen inek ve davarların Yahudilere narhsız satılmasından dolayı yasaklandığı, Eyüp Kadısına bu konuda hüküm de iletildiği belirtilmektedir⁽²¹⁾. Gayet zor bir zanaat olan kirişçiyan esnafının da iş sürdürdükleri semtler olarak Yedikule, Tophane, Üsküdar ve Eyüp sayılmaktadır⁽²²⁾.

Osmanlı Kadılıklarında, çarşıların ve esnafın, zanaatkâr loncalarının faaliyetleri, üretimi ve satışa sunulması ise sıkı bir biçimde denetlenirdi. Narhı belirlenecek mallar lonca kethüdası, yiğitbaşısı, "Ehl-i hibre" denilen bilirkişisi, nizam ustaları kadı ile birlikte toplantı yaparak her malın fiyatını tespit eder, çalışmaları tamamlanan ve kadı siciline kaydedilen yeni fiyat listeleri halka ve esnafa ilan edilirdi. Kadılar ki, bunların içinde Eyüp kadısı da vardı, semtlerindeki belirlenmiş listeleri sadrazama gönderir, sadrazamın padişaha onaylatmasından sonra kadıya "buyruldu" ile iletildi. Onaylanan listeler baş muhasebe defterine kaydedilir ve İstanbul kadısı, bab mahkemesi naibi, muhtesip veya çardak emininin mühürlendiği nüshalar, Üsküdar Eyüp ve Galata kadılıklarına bildirilirdi. Kadıya bağlı muhtesipler, çarşıları, pazarları sürekli dolaşarak denetim yapıp aksayan tarafları kadıya bildirirlerdi. Muhtesiplerin yanlarında kol oğlanları, terazibaşılar, taş oğlanları bulunurdu. Alım satımlarda kurallara uyulmadığı takdirde, falaka ve değnek cezaları uygulanırdı. Daha ağır cezalar ise, ihtisab ağası mahkemesinde yargılanarak kadı önüne çıkarılırdı.

Her kadı da kendi bölgesinde kol gezer denetim yapmaktaydı. Daha sonra 1677'de "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa" "büyük kol" geleneğini başlattı. Dini bayramların 3. günü Sadrazam Eyüpsultanda ikinci namazını kıldıktan sonra, kola binme düzenindeki gibi hareket eder, gezide resülküttab, ocak kethüdası, başçavuş, sad-

Memnuniye Helvacıları

razam silahtarı, çuhadarı, tezkireci efendi, telhisçi, kapıcılar kethüdası, bölük ağaları ve kethüdarları da bulunurdu. Eski odaların önüne geldikleri zaman, 61. cemaat solak ortası odabaşının sunduğu şerbeti içer, ih-sanda bulunur, Vezneciler'e gelindiğinde de herkes ayrılır, sadrazam da Paşa Kapısına dönerdi⁽²³⁾.

Osmanlı esnaf ve zanaatkarların örgütlenmeleri, uzun bir yaşam sürmeleri bu şekildeki sıkı denetim ve iş yeri güvencesinden kaynaklandığı muhakkaktır. Esnaf ve zanaatkarlar çarşılarında faaliyet gösterirdi. Çarşılar ise, Farsça "cihar-sü" yani (dört taraf) dört yönde dükkanların sıralandığı sokaklardan oluşan daimi pazar anlamındadır. Kadı sicillerinde "sukk" (alım satım yeri) deyimleriyle geçer. Çarşılar ise şehrin endüstriyel ve ticari konumunun göstergesidir⁽²⁴⁾.

Bundan başka "Sukk-i Sultani" denilen işleyişleri daima denetim altında tutulan, işletiş düzenleri padişah fermanlarıyla belirlenen, vakıflara dayanan başlıca kentlerin çarşıları da vardı. İstanbul'un merkezinde asıl çarşı veya sukk-i sultani olduğu gibi, Fatih'in, Süleymaniye'nin, Aksaray'ın, Eyüp'ün, Galata'nın, Üsküdar'ın ve daha pek çok semtin böyle çarşıları bulunmaktaydı. Bazı yörelerde "pazar" sözcüğünün

de kullanıldığı buralarda, çarşı esnafını haram para kazanmaktan, müşterileri de aldatılmaktan korumak için "bey'ü şira" (alım satım) risaleleri yazılmıştı. Bu risalelerde çarşı esnafının uymaları gereken kurallar belirtilmişti. Çarşıya giderken esnaf hayırlı uğurlu dualar okur, abdest alarak dükkanını açar ve işe başlardı⁽²⁵⁾.

Osmanlı döneminde iş ve ticaret yaşamında mahallelerde ana birimlerden biri de dükkanlardı. Eskiden halkın çok okuma yazması olmadığından dükkanlarda tabela yoktu. Dükkanlar tarif edilirken "kafesli" dükkan gibi tanımlayıcı deyimler kullanılırdı.

Hem esnafın hem mahalle halkının yani kadılığın bütün bir yaşamının düzen içinde yürütülmesi, yargı yoluyla olmaktadır. İstanbul Müftülüğü'nün Şer'iyye Sicileri arşivinde bulunan 9872 adet sicil, 629 tanesi Eyüp mahkemelerine ait olup, 978-1342 tarihleri arasındaki dönemi tarih atlamadan kapsamaktadır. Dönem olarak 364 seneyi kaplayan bu kadar evrak ise, arşivcilik harikası olarak bir dolaba sığabilmektedir⁽²⁶⁾.

Mahalle yaşamının önemli bir kesiti de eğitim yani sıbyan mektepleridir. Sıbyan mekteplerinin mahalle içindeki konumları incelendiğinde, genellikle sokakların kesiş-

23 Necdet, SAKAOĞLU, Osmanlı'da Zanaattan Sanata, cilt 1-135-51

24 Necdet, SAKAOĞLU, Osmanlı'da Zanaattan Sanata, cilt 1-51

25 Necdet, SAKAOĞLU, Osmanlı'da Zanaattan Sanata, cilt 1-181

26 Abdülaziz BAYINDIR, Eyüp Mahkemesi, 117

Viyana Milli Kütüphanesinde 16.yy,172 varaklı bir gravürde okula giden çocuklar.

27 Mefail HIZLI, "Sıbyan Mektepleri" Osmanlı, cilt 5,215

28 Ahmet Turan ARSLAN, XVI. Asır Osmanlı İlimi, Osmanlı, cilt 1-43

29 Şevki AYDIN, Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi, Osmanlı, cilt 5- 218

30 Nermi HASKAN, Eyüp Sultan Tarihi 1996, 14

31 Cahit BALTACI, Fetih, 247

tiği köşebaşlarında, merkezi noktalarda, mescid ve camilere yakın olduğu gözlenmektedir. Bu mektepler, orta ve yüksek dereceli öğretim yapan medreselerden farklı bir bina sistemine sahiplerdir. Osmanlı'da mektepler de medreseler gibi, özellikle sultanlardan başlamak üzere devlet ileri gelenleri, tüccarlar ve zengin kimseler tarafından yaptırılmaktaydı. Sıbyan mektepleri ile ilgili olarak vakfiyelerdeki bilgilere göre, "sıbyan ve eytam", "fakir çocuklar", "oğlan-cıkların eytamı için" "Müslümanların yetimlerine ders" verilmesi gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Mekteplere başlama yaşı ise 5-10 veya 5-6 gibidir. Mektep süresinin 3-4 yıl sürdüğü, okulun başladığı gün ise mahallede ilahiler okunarak "Bed'-i Besmele Cemiyeti" veya "Lale Gezdirme" veya "Amin Alayı"⁽²⁷⁾ ismi verilen muallim ve çocukların yürüyüş töreni gerçekleştirilirdi. Okulun başladığı gün ise ya Pazartesi ya da Perşembe olurdu. Mekteplerdeki çocuk sayısı kesin olmayıp 9-60 arasında değişmekte, "Elifba- Alfabe" çocuklara şekillerle hatırlatan bir usul ile öğretilmekteydi⁽²⁸⁾. Kız ço-

cuklarının eğitimi ile ilgili olarak ise sadece sıbyan mektebi vardı. Sıbyan mektebini bitiren kız çocuklarına, ailenin, sosyo-kültürel düzeylerine göre evde özel ders veren hocalar olduğu gibi, ücret almadan ders veren hocalar da bulunmaktaydı⁽²⁹⁾. Sıbyan mekteplerine "Daru't-ta'lim," "mektebhane" deniliyordu ve medreselere talebe yetiştiren ilkokul seviyesinde eğitim kurumları durumundaydı.

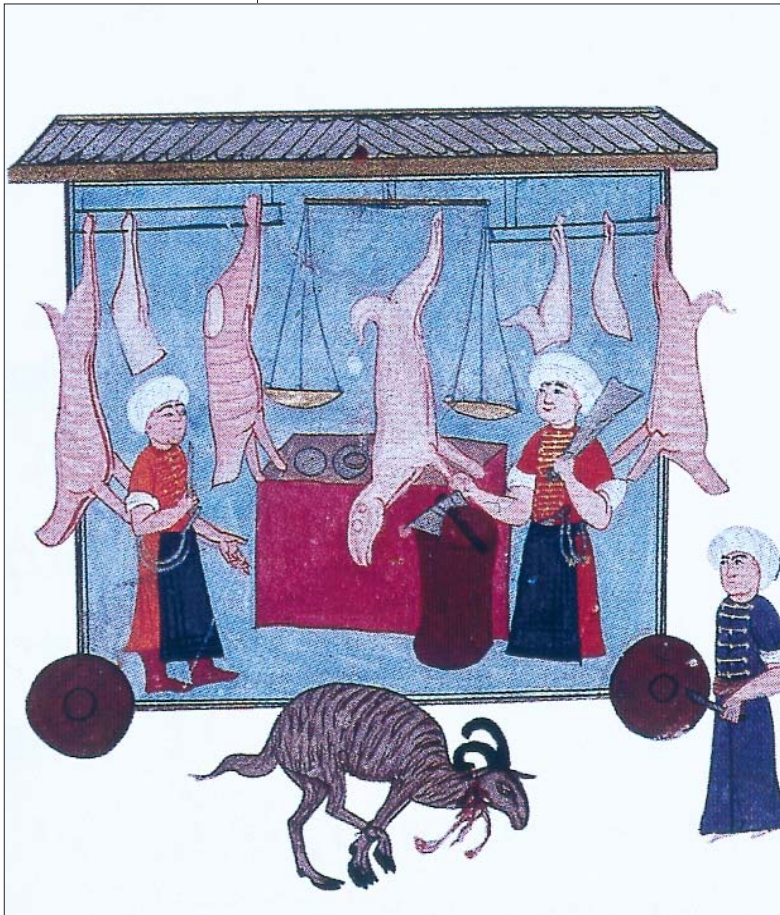
İlk yerleşim sürecinde, yani 15. ve 16. yüzyıllardan bugüne kalan tarihleri tespit edilen bazı mektepler, Balçık Tekkesi Dar'ül- Hadis (1458), Cezeri Kasım Paşa Mektebi (1515), Ebu's Su'ud Efendi Sıbyan Mektebi ve Haziresi, (1562 tarihinden önce yapıldığı tahmin edilmektedir) İskender Bey Mektebi ve Mescidi (1582) şimdi bu mektebin yerinde Şah Sultan Mektebi bulunmaktadır. (1555). Ramazan Ağa Sıbyan Mektebi (1586) Sokullu Mehmed Paşa Dar'ül Kurası (1579) olup, Nermi Haskan, bu mekteplerin sayısını 32 olarak vermektedir⁽³⁰⁾.

Mahkeme sicillerine göre, mekteplerin mimari yapısı, genellikle iki katlı, alt katta iki oda, bir sofa, üst katta bir oda, matbah, sofa önünde selamlık, suyu dört yönden gelen havuz, tuvalet ile çevresinde meyve ağaçları bulunan bir bahçeden ibarettir. Tek kubbeli veya tonozlu olabilen bu mekteplerde fiziksel yapı ev mimarisine benzetilmektedir. Bu konuya özellikle de dikkat edilmiştir. Çünkü 5-6 yaşındaki çocukların ev ortamından ayrılmadığı gibi psikolojik bir ortam yaratılması gözetilmiştir. Bu usul hem Anadolu hem de İstanbul için geçerli olmuştur.

Osmanlı'da sıbyan mekteplerinden yetişen çocukların yüksek öğrenim gördükleri müesseseler ise medreselerdir. Fatih İstanbul'u fethettikten sonra Fatih caminin bulunduğu semtte, sekiz medrese yaptırmıştır.

Bu medreseler "Sahn-ı seman" veya "Medaris-i semâniye" adıyla meşhurdur. Fatih bu medreselerin yaşatılması içinde vakıf tesis etmiş ve akarat tayin etmiştir⁽³¹⁾. Muallim Cevdet'in anlattığına göre, Eyüp ile Ayasofya'daki medreselerde diğerlerinden farklı bir müfredat izlediklerinden ve

Kasapların geçişi

sıbyan mektepleri için muallim yetiştirdiklerinden zorunlu olarak, Arapça Sarf ve Nahiv, Edebiyat (Meâni, Beyan, Bedî') Mantık, Adâb-ı Mübahase ve Usul-i Tedris, Münakaşalı Akâid (İlm-i Kelam), Riyâzât (Hendese ve Heyet) Hesap dersi (hendese içinde) Coğrafya, (heyet içinde) Tarih (edebiyat içinde) okutulmaktaydı⁽³²⁾. Olağanüstü bir şey olmadıkça muallimler ömür boyu bu görevde kalmakta ancak fevt olduklarında yerlerine mahal ve münasib görülen kişiye bu görev tevcih edilmekteydi. İstanbul'un iki medresesinde muallim yetiştirildiğini, bunlardan birisinin de Eyüp'teki medresenin olduğu göz önüne alındığında, bu semtin nedeni önemli bir yerleşim bölgesi konumunda bulunduğu daha iyi anlaşılacaktır. 0 dönemin meşhur medreseleri içinde, Ayverdi'nin odalarının 16 olduğundan bahsettiği⁽³³⁾, Fatih Medresesi (Eyüpsultan Camii Medresesi) (1458) Cezeri Kasım Paşa Medresesi (1515), Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Medresesi (1541) İsmi-Han Sultan Medresesi (19 odalı) (1568) Zal Mahmud Paşa Medresesi (1580)'de bulunmaktadır⁽³⁴⁾.

Dini ziyaretgâh olarak türbeleri ve mezarlıkları, kebabçı, kaymakçı, yoğurtçu dükkanları, oyuncak ve çömlekçiliği, bunlarla birlikte evlilik ve dini törenleri, sünnet düğünleri, kılıç kuşanma seremonileri, helva sohbetleri yani mahalle ve kadılığın yaşamından kesitleri çok zengin, kültürel ve sanatsal öğeleri ve pek çok fonksiyonu bünyesinde bulunduran Eyüp kadılığı, Halil İnalçık'ın da dediği gibi hiç yoktan kurulan bir Osmanlı kasabasıdır.⁽³⁵⁾

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Sadık, Osmanlı'da Sosyal Yapı ve İstanbul, "Kıptaş Yayınları, İstanbul, 2000
- ARMAĞAN, Mustafa, "İstanbul'un İlk Belediye Başkanı ve İlk Valisi, İstanbul Armağanı, Fetih ve Fatih, İ.B. Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995
- AND, Metin, "16. yüzyılda İstanbul Kent, Saray ve Günlük Yaşam", Ak Yayınları, İstanbul, 1993
- "40 Gün 40 Gece, Osmanlı düğünleri şenlikleri geçit ayları" Toprak Bank, İstanbul, 2000
- ARSLAN, Ahmet Turan, "XVI. Asır Osmanlı İlimi Hayatına Bakış", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 1, Ankara, 1999
- ARTAN, Tülay, "Eyüp'te Sosyal Yaşam (18. yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998
- AYDIN, M. Şevki, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi," Osmanlı Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999
- AYVERDİ, Hakkı, Fatih
- BALTACI, CAHİT, Fatih Sultan Mehmed Devri, İlim Hayatı ve Sahn-ı Seman Medreseleri, İstanbul Armağanı, Fetih ve Fa-

- tih, İ. B.
- Belediye Yayınları, İstanbul, 1995
- BAYINDIR, Abdülaziz, "Eyüp Mahkemesi, Eyüp: Dün Bugün," T.V.Y. Yayınları İstanbul 1993
- DANIŞMAN, Zuhuri, "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi", cilt IV. Yeni Matbaa İstanbul 1965
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, "Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu", Sermet Matbaası, Vize, 1988
- EYİCE, Semavi, "İlk Kuruluşta Türk Devrinin Başlarına İstanbul", İstanbul Armağanı, Cilt I, Büyükşehir Yayınları, İstanbul, 1995
- FAROQHİ, Suraya, "EYÜP (Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle) "Büyük İstanbul" una Göç, Eyüp'te Sosyal Yaşam", Editör Tülay Artam, T.V.Y. Yayınları, İstanbul, 1998
- HAMSUN, K.-H.C. Andersen "İstanbul'da İki İskandinav Seyyah", Çev. Banu Gürsaler-Syvetsen, Y.K.B. İstanbul, 1993
- HASKAN, M. Nermi, "Eyüpsultan Tarihi", Eyüpsultan Vakfı Yayın, İstanbul, 1996
- HEZARFEN, Ahmed, "Havas-ı Refî'a (Eyüp) Kazasındaki Gayrimüslimler" Eyüp: Dün/Bugün, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993
- HIZLI, Mefail, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", Osmanlı, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999
- İNALCIK, Halil, "Eyüp Projesi", Eyüp: Dün/Bugün T.V.Y. Yayınları, İstanbul, 1993
- "Eyüp Sicillerinde Toprak Köy ve Köylü", Eyüp: Dün/Bugün T.V.Y. Yayınları, İstanbul, 1993
- İstanbul: Bir İslam Şehri, İstanbul Armağanı, Fetih ve Fatih, İ. B. Belediye Yayınları, İstanbul, 1995
- "Eyüpsultan Tarihi Ön Araştırma Projesi" Eyüp'te Sosyal Yaşam (18. yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- İNÇİCIYAN, P. G, "18. Asırda İstanbul", Ter. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976
- KAFADAR, Cemal, "Eyüp'te Kılıç Kuşanma Törenleri", Eyüp: Dün/Bugün, T.V.Y. Yayınları, İstanbul, 1993
- KARAGÖZ, Mehmet, "Osmanlı'da Şehir ve Şehirli Mekan-İnsan-Beşeri Münasebetler", (XIXVIII.Yüzyıl) Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999
- KAYRA, Cahit, "İstanbul Mekanlar ve Zamanlar", Ak Yayınları, İstanbul, 1990
- Haritalarda Byzantium-Dersaadet İstanbul, Türkiye'miz, Ak yayınları, İstanbul, 1989
- ORTAYLI, İlber, "Eyüp'te Sanayi ve Çevre Kirlenmesi", Eyüp: Dün/Bugün 11-12 Aralık 1993 Sempozyumu, T.V.Y. Yayınları, İstanbul, 1993
- PARLAR, Gündegül, "Gravürlerde Eyüp", Eyüpsultan Sempozyumu, Eyüpsultan Belediyesi Yayınları Cilt I. İstanbul 1997
- "Fatih'in Ekalliyete verdiği imtiyazlar, Gennadios İtikadnamesi", "Eyüpsultan Sempozyumu Bildirileri, Cilt III, İstanbul, 1999
- RASİM, Ahmed, İstanbul Hayatı,
- REFİK, Ahmed, "Hicri Onuncu Asırda İstanbul Hayatı (1495-1591)" Haz: Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- SAKAOĞLU, Necdet,
- NURİ, Akbayar, "Binbir Gün Binbir Gece, Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı", Deniz Bank Yayınları, İstanbul, 1999
- Osmanlı'da zanaattan Sanata Cilt I, Körfez Bank Yayınları, İstanbul, 1999
- Osmanlı'da zanaattan Sanata Cilt II, Körfez Bank Yayınları, İstanbul, 2000
- SEVİNÇ, Necdet, Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü, Hamle Yayınevi, İstanbul, 1985
- ŞEHİSUVAROĞLU, Haluk Y. "İstanbul'dan Sesler ve Renkler", T.S.K.B. A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1999
- Timur Tamer, "Osmanlı Toplumsal Düzeni", İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul
- ÜLGEN, Ali Saim, "Fatih Devrinde İstanbul", Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1990
- YERASİMOS, Stefanos, "İstanbul Bir İmparatorluk Başkenti" Osmanlı Bankası Yayınları, İstanbul, 2001

- 32 Mefail HIZLI, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", 215
- 33 Hakkı AYVERDİ, Fatih Devri, cilt III, 355
- 34 Mermi HASKAN, Eyüp Sultan Tarihi, 1996, 304
- 35 Halil İNALCIK, Eyüp Projesi, 8